

КРИЗИ 1995–96 рр. У ТАЙВАНСЬКІЙ ПРОТОЦІ: КЛЮЧОВІ СТИМУЛИ ТА МОДЕЛІ ПОВЕДІНКИ ТРЬОХ СТОРІН

ОСЬ уже понад півсотні років одним із потенційно вибухонебезпечних районів світу залишається Тайванська протока. Переплетіння політичних та військово-стратегічних інтересів трьох суб'єктів: Китайської Народної Республіки (КНР) з одного боку та Сполучених Штатів Америки (США), а також Тайваню з другого – генерують значне джерело напруги та конфліктності. Політико-ідеологічний та водночас історичний конфлікт між Пекіном і Тайбеєм, зацікавленість Вашингтона у збереженні певного балансу сил у протоці, примножені на військовий потенціал усіх учасників та відсутність діалогу на вищому рівні між владою материкового Китаю й острова, справді створюють чималу кількість передумов для загострення протистояння.

У зв'язку з цим “тайванська проблема” постійно перебуває в полі зору істориків, політологів, інших представників гуманітарної науки. Серед величезного масиву публікацій на цю тему варто особливо виділити роботи, присвячені аналізу криз у Тайванській протоці в 1995–96 рр., що стали першим серйозним конфліктом і водночас демонстрацією інтересів трьох суб'єктів (Вашингтона, Пекіна та Тайбея) за нових міжнародно-політичних умов. У цьому контексті пропонується стаття, написана на основі аналізу відповідного матеріалу, є однією зі спроб з'ясувати природу та механізми поведінки трьох сторін в умовах криз, що дає певні підстави робити припущення про керованість і пропагандистську складову останніх.

У період 1954–55 рр. та особливо в 1958 р. Тайванська протока вже опинялася в епіцентрі політичних буревіїв. Спираючись на підтримку Москви, в той період КНР здійснила кілька спроб своєрідного багатопільового військово-політичного тиску з метою витіснити гомінданівські гарнізони ближче до острова і, таким чином, створити опорні бази на кількох ост-

ровах протоки для ймовірного наступу безпосередньо на Тайвань; прозондувати чинність американсько-тайванського договору про спільну оборону 1954 р., а також Формозької резолюції 1955 р., що надавала можливість президентові США у випадку необхідності використати американські війська для захисту острова; Мао, особливо під час кризи 1958 р., прагнув з'ясувати, як далеко, у свою чергу, може зайти Москва в конфлікті з імперіалізмом.

Майже через півстоліття, вже за нових міжнародних умов, Пекін якоюсь мірою був приречений відреагувати на події, що відбувалися як на острові, так і у відносинах між Вашингтоном і Тайбеєм. Як і в попередній період, кризи 1995–96 рр. проявили нові суперечності, дали сторонам можливість продемонструвати власну модель поведінки в подібних ситуаціях і разом з тим шукати способи недопущення переростання політичних суперечностей у воєнні дії. Потреба звернення до перебігу та наслідків криз 1995–96 рр. актуалізується подіями цього, 2007, року, коли правляча тайванська ДПП (Демократична прогресивна партія) запланувала провести референдум на підтримку вступу в ООН з новою назвою – Тайвань, що викликало стурбованість та негативну реакцію як у Вашингтоні, так і в Пекіні. Останній у своїх заявах традиційно попереджає про “серйозні наслідки” такої “сепаратистської активності”.

Неофіційний візит Лі Денхуея у США як каталізатор конфлікту

Офіційний Пекін розглядає будь-які візити тайванських державних службовців як порушення принципу “одного Китаю”, який передбачає визнання уряду КНР за єдиний законний уряд усього Китаю. Політичні контакти такого ґатунку розглядаються як форма міждержавних зв'язків, котрі, на думку китайської влади, виглядають як демонстрація офіційного державного статусу Тайваню.

Від самого початку своєї діяльності перед адміністрацією Б. Клінтона виникла проблема подальшого дотримання адміністративної заборони, накладеної ще в часи президентства Дж. Картера на візити офіційних осіб американського уряду рангом вище заступника міністра на Тайвань, а також на інші форми офіційних контактів, таких, зокрема, як відвідання тайванськими дипломатами держдепартаменту. Протягом тривалого часу політика Вашингтона проходила в руслі утримання від візитів на острів вищих посадових осіб. Останній візит датувався груднем 1978 р., коли тогочасний помічник держсекретаря В. Крістофер безуспішно намагався заспокоїти тайванську владу напередодні розриву дипвідносин. Проте ця політична традиція була перервана в 1992 році.

30 листопада торговельний представник США К. Хілз одержала дозвіл відвідати Тайвань для обговорення проблем двосторонньої торгівлі. Хоча після прибуття американський представник акцентував на тому, що її візит є неофіційним і відбувся у відповідь на запрошення щорічної спільної бізнес-конференції Економічної ради “Китайська Республіка – США”, в поширеній агентством Сінхуа офіційній заяві уряд КНР звинуватив Сполучені Штати в порушенні зобов’язань не здійснювати візитів на острів представниками вищого офіційного рівня. Характер такої ноти був обґрунтованим, оскільки Хілз також зустрілася і з тайванським лідером Лі Денхуеєм, а американський сенатор Ф. Марковскі назвав зустріч Хілз та Лі “історичним початком, кроком, який розбив кригу двосторонніх відносин”. Офіційний Пекін мав усі підстави вважати, що поїздка американської посадової особи може стати проявом нової основи відносин США з Тайванем без урахування китайського права вето. І, незважаючи на те що адміністрація Клінтона не дозволила Лі Денхуею прибути в Сіетл на зустріч голів держав АТР у листопаді 1993 р. та випадок, коли в травні 1994 р. вища посадова особа Тайваню так і не одержала дозволу вийти з аеропорту під час дозаявлення на Гавайях на шляху в Центральну Америку, певною мірою американський сенатор мав рацію – лід затріщав і крига почала скресати.

Випадок на Гавайях значно посилив критику адміністрації з боку Конгресу за

порушення прав людини та неповагу до “друзів Америки”. У червні 1994 р. двоє тайванських прихильників, той же сенатор Марковскі та його колега Х. Браун, написали тайванському президенту Лі листа, запрошуючи його повернутися та відвідати Сполучені Штати [Mann 2000, 318]. Наступного місяця Сенат одноголосно схвалив резолюцію, в якій закликав держдепартамент видавати візи офіційним особам із Тайваню [Expressing the sense 1995]. Власне, на хвилі цього тиску Конгресу й вдалося домогтися дозволу на візит Лі Денхуея у США в 1995 р. на запрошення Корнелльського університету, в якому той вчився та захистив докторську дисертацію.

15 лютого 1995 р. держсекретар США В. Крістофер під час слухань у Сенаті висловився проти такого візиту. На його думку, Лі міг зробити лише транзитну зупинку в США, оскільки Вашингтон повинен виконувати обіцянки дотримуватися неофіційного характеру відносин із Тайванем. Адміністрація Клінтона в цьому питанні як могла уникала проблеми офіційних двосторонніх візитів і була в цілому схильна притримуватися офіційної лінії Пекіна. Але в такому випадку виконавча влада США нашоухнулася на серйозну протидію з боку протайванськи налаштованого Конгресу. Така ситуація стала демонстрацією інколи значних розходжень у “китайській політиці” між двома гілками влади. Палата представників Конгресу США в резолюції за №53, датованій 2 травня 1995 р., вимагала від президента Клінтона запросити Лі відвідати свою альма-матер. Хоча резолюція й була необов’язковою для виконання (non-binding resolution), вона свідчила про рішучість американських законодавців і надалі не відступати від тиску на президента в такому чутливому аспекті зовнішньої політики, як відносини з Тайванем.

Держдеп намагався не загострювати увагу Пекіна на черговому сплеску симпатій стосовно Тайваню. Вже наступного дня зовнішньополітичне відомство США поширило заяву, в якій підтверджувало формальне визнання уряду в Пекіні як єдиного легітимного уряду Китаю. Представник американського держдепартаменту повідомив пресі, що “візит президента Лі, приватний він чи ні, буде розглядатися КНР як відступ від політики неофіційних

відносин із Тайванем”. Проте вже 22 травня американська виконавча влада раптово робить різкий поворот. Офіційні особи США повідомили, що адміністрація Клінтона, “беручи до уваги успіхи тайванського президента в побудові демократії, дозволила Лі відвідати країну”. 1 червня 1995 р. Лі Денхуей одержав в’їзну візу для приватного візиту в Корнелльський університет на період із 7-го по 12 червня 1995 р.

Варто відзначити, що на рішення адміністрації демократів надати дозвіл на в’їзд “лідеру тайванських сепаратистів”, як нарік Лі Денхуея офіційний Пекін, вплинуло наближення президентських виборів, на яких “тайванська тема” могла в якійсь мірі вплинути на електоральні симпатії.

7 червня 1995 р. Лі Денхуей прибув до Сполучених Штатів. Цей візит хоча й не свідчив про якийсь кардинальний поворот у політиці США щодо Тайваню, проте його значимість все ж була досить високою. Варто лише взяти до уваги, що до цієї події протягом 27 років жоден президент невизнаної острівної держави не мав можливості ступити на американську землю. Тайванські видання подавали цю подію як значну дипломатичну перемогу Тайбея [President’s Cornell speech 1995, 27]. При цьому тайванський лідер не утримався від політичних заяв, видаючи себе за “президента Китайської Республіки на Тайвані”. Але що стосується американсько-китайських відносин, то вони зазнали першого серйозного потрясіння з моменту нової “китайської політики” Р. Ніксона.

Китай спочатку вдався до досить жорсткого дипломатичного пресингу з метою змусити Вашингтон згодом повністю відмовитися від контактів із тайванськими політиками. Було оголошено про скасування візиту в США міністра оборони КНР Чі Хаотяня, китайський уряд призупинив переговори з режиму контролю над ракетними технологіями і навіть відмовив у агремані нового американського посла Д. Сессера, колишнього сенатора від демократів. Більше того, Пекін начебто ненароком заявив про просування в поставках ядерних технологій Ірану. Була задіяна також тактика санкцій – представники китайського уряду заявили про завершення співробітництва зі Сполученими Штатами з питання боротьби з нелегальним тран-

спортуванням текстильних виробів [Lee trip 1995, 2]. Запланований на червень черговий раунд переговорів між Пекіном та Тайбеєм стосовно розв’язання проблеми об’єднання було анульовано.

Іншим вектором гніву Китаю став уже безпосередньо Тайвань. У період 21–26 липня та з 15-го по 25 серпня 1995 р. північніше острова навпроти провінції Фуцзянь НВАК провела два етапи військово-морських навчань з ракетними стрільбами. У першому випадку було випущено шість ракет малого та середнього радіуса дії. План навчань передбачав і мобілізацію військового контингенту в провінції Фуцзянь, а також бойові вильоти авіації.

Такі дії стали своєрідним попередженням Тайбею стосовно можливих наслідків у випадку продовження тайванським керівництвом дипломатичного курсу на підвищення своєї ролі в міжнародних відносинах, частиною якого і був візит Лі Денхуея. Активність такого плану, а крім візитів політиків, Тайбей розраховував одержати членство в ООН, на думку китайської сторони, суперечить статусу Тайваню як китайської провінції.

Хоча навчання в цьому районі проходять регулярно, проте спостерігачі звернули увагу на той факт, що про них було повідомлено офіційно, чого раніше не траплялося. У свою чергу, Вашингтон провів демонстрацію сили зі свого боку, щоби не лише виявити стурбованість із приводу нагнітання напруженості, а й показати здатність впливу на ситуацію за допомогою збройних сил. 19–20 грудня того ж року американський авіаносець “Німіц” у супроводі бойової групи пройшов крізь Тайванську протоку. Офіційні особи Пентагону пояснили, що згідно з графіком “Німіц” перш за все повинен був проходити повз східне узбережжя Тайваню, проте був змушений змінити свій маршрут “з причини поганої погоди”. Цей факт можна трактувати як м’яке попередження Пекіну не загострювати військовий аспект протистояння з островом і не застосовувати методи прямого військового тиску, що може викликати безпосередню силову реакцію США.

Після короткотермінового охолодження американсько-китайських відносин напруга поступово зменшувалася. У Вашингтон повернувся посол КНР Лі Даюю,

відкликаний “для консультацій” на знак протесту проти візиту Лі. У січні 1996-го в Пекіні з’явився й американський посол.

Але рецидиви проблеми візитів тайванських політиків до США і по сьогодні порушують спокій у двосторонніх відносинах. Аналізуючи цю ситуацію, американський фахівець М. Оксенберг відзначає, що виконавча влада навряд чи зможе ефективно протидіяти одержанню запрошень “демократично обраними лідерами інших урядів національного, провінційного чи муніципального рівнів” для відвідання Сполучених Штатів [Oksenberg 1997, 75]. У цьому плані гнучкість офіційного Вашингтона, навіть з урахуванням тиску з боку Пекіна, значно обмежена впливом “алармістських” кіл, котрі дивляться на Китай як на суперника та, відповідно, Тайвань – як партнера у справі “приручення дракона”.

Президентські вибори на Тайвані 1996 р. як нова китайська мішень

З наближенням президентських виборів на острові, запланованих на 23 березня 1996 р., та на хвилі повернення в 1997 р. Гонконгу (Сянгану) в політико-правове поле КНР в офіційній китайській пресі все частіше лунали гасла типу “бути вірним священній справі возз’єднання батьківщини”. На офіційному рівні Китай ніколи не відмовлявся від застосування в певних випадках сили для досягнення цього завдання. Тогочасний прем’єр КНР Лі Пен лише в черговий раз озвучив цю позицію: “Ми стоїмо на тому, що возз’єднання має відбутися мирним способом, але ми не виключаємо використання сили”. 24 січня 1996 р. в “Нью-Йорк Таймс” з’явилася інформація, що Пекін вже завершив розробку планів нападу на Тайвань після президентських виборів на острові.

Походження цієї інформації не розголошувалося, але Пентагон зробив заяву про готовність у випадку напруженості в Тайванській протоці сформувати “спеціальні цільові сили”. В той же час міністр оборони В. Перрі заспокоював громадськість, оцінюючи ситуацію як таку, яка позбавлена перспектив для відкритої воєнної конфронтації. У лютому 1996 р. у Вашингтон для проведення триденних переговорів прибув помічник міністра закордонних справ КНР Лі Чжаосін, котрий одержав з американського боку вказівку

утриматися від провокаційних дій. США начебто грали на випередження, прагнучи дещо обмежити Пекін у можливих різких діях [Tendencies 1997, 291]. Все ж 5 березня представник КНР оголосив про проведення з 8-го по 15 число того ж місяця ракетних випробувань та військово-морських навчань поблизу територіальних вод Тайваню. В провінції Фуцзянь, розташований навпроти тайванського узбережжя, сконцентрувалися сили НВАК чисельністю 150 тис. чол. Ці військові маневри фахівці називають найбільшими за попередні 40 років. У розпал виборчої кампанії Пекін учергове наважився застосувати тактику військово-політичного тиску.

Головною мішенню китайського роздратування став все той же Лі Денхуей, найвірогідніший кандидат у президентське крісло від тоді ще правлячого Гоміньдану. На той час Лі вже перебував на президентській посаді і зарекомендував себе в очах Пекіна як “політик-сепаратист”. Він, зокрема, заявляв про можливість переговорів з урядом КНР про майбутнє возз’єднання, але лише на міжурядовому, міждержавному, а не міжпартійному рівні, що, природно, було би прямим натяком на визнання з боку Китаю легітимності тайванських властей. Крім того, проведення навчань могло б стати знаком тайванським бізнес-колам, котрі, на думку китайських політиків, мали б дистанціюватися від політиків-сепаратистів. І справді, на фондовому ринку Тайваню ціни акцій значно впали, викликавши тривогу як у ділових колах, так і з боку інвесторів. Це мало би стати нагадуванням Тайбею і про високу економічну ціну затягування розв’язання питання про об’єднання.

10 березня в Конгресі було поширено статтю відомого американського синолога Д. Шембо, опубліковану в “Нью-Йорк Таймс” під назвою “Де пролягає межа підтримки Тайваню?” [Shambaugh 1996]. Ця робота серйозно вплинула на атмосферу прийняття відповідних політичних рішень. Основна ідея статті полягала в обґрунтуванні необхідності для Вашингтона, за підтримки своїх партнерів в Азії, вжити необхідних заходів для стримування можливої китайської агресії. В іншому випадку КНР буде більш схильною до силової дипломатії. Того ж дня держсекретар В. Крістофер назвав військові

навчання НВАК такими, які “створюють не виправданий ризик”, попередивши Пекін про “серйозні наслідки” воєнних дій. Він також озвучив рішення адміністрації про направлення авіаносця “Індепенденс” із трьома бойовими кораблями супроводу до Тайванської протоки. А вже наступного дня Пентагон оголосив про те, що військово-морське угруповання на чолі з іншим авіаносцем – “Німіцем” почало рухатися з Перської затоки в напрямку територіальних вод Тайваню. Такої концентрації бойових кораблів США в цьому регіоні не спостерігалось з часу завершення війни у В’єтнамі.

Американські військово-морські з’єднання в цих обставинах діяли досить обережно. Вони заблокували північний та південний входи до Тайванської протоки, відрізавши таким чином можливості для китайських збройних сил у випадку атаки на Тайвань здійснити маневр. У той же час угруповання 7-го флоту залишалося на значній відстані від безпосередньої лінії дотику з ВМС Китаю та ВМС Тайваню, тому у випадку конфлікту воно не було б залучене в безпосередні бойові дії на воді, займаючи, ймовірно, допоміжними функціями.

Дії Вашингтона були не лише нагадуванням своєї стратегічної зацікавленості у збереженні стабільної рівноваги сил у протоці, а й демонстрацією рішучості дотримуватися ідеї підтримки Тайваню, як психологічної, так і реальної. Разом із тим такі дії мали значний морально-психологічний підтекст. На острові дії США було охарактеризовано як такі, що “надихають вірою союзників Америки та демонструють серйозність взятих на себе Сполученими Штатами зобов’язань” [Отношения... 1996, 33].

Відповіддю Тайваню на такі події стало оголошення стану підвищеної бойової готовності у військах і, найголовніше, проведення, незважаючи на таку нервову атмосферу, президентських виборів. 54% голосів було віддано саме за Лі Денхуея. Військово-політичний тиск Пекіна фактично виявився контрпродуктивним. Для тайванського виборця підходи Лі Денхуея до взаємовідносин із материком виявилися найбільш прийнятними, порівняно з двома іншими кандидатами, один із яких обстоював проголошення незалежності, а другий – приско-

рене безумовне приєднання до КНР. Одним із найнегативніших результатів цих подій стало руйнування й без того дуже хиткого психологічного мікроклімату у відносинах між політиками в Пекіні та Тайбеї.

Для американської політичної еліти саме ракетні випробування винесли на порядок денний питання про наслідки розвитку ракетних озброєнь та технологій КНР. Важливим моментом кризи 1996 р. була та обставина, що саме президент Клінтон і видав розпорядження про похід до протоки групи американських військових кораблів. У Вашингтоні почалося обговорення можливості співробітництва з Тайванем у питанні розміщення нової американської системи ПРО. В “Законі про політику стосовно Китаю” 1997 р. Конгрес США підтримав ідею збереження актуальної кількості збройних сил у Тихому океані. Будь-яке скорочення американських військ у цьому регіоні, згідно з цим законом, може відбуватися лише після консультацій із Конгресом [China 1997].

Незважаючи на різні негативні наслідки, можна висловити припущення, що всі три учасники криз одночасно вийшли з них і переможцями. Вашингтон зіграв роль одного з регуляторів, навіть арбітрів, здатних стримувати та утримувати сторони від провокаційних дій. У той же час США, на думку Ч. Фрімена, співзасновника Фонду американсько-китайської політики, продемонстрували своїм союзникам в Азії, що вони залишаються впливовим та стабілізуючим чинником у регіоні [Friman 1998, 7]. Китай апробував можливість такого типу тиску на різні кола тайванського суспільства, одержавши також інформацію про моделі поведінки Сполучених Штатів у випадку розгортання воєнного сценарію конфлікту. Тайванська влада одержала можливість довести свою принциповість в умовах “китайської загрози” як власному виборцю, так і союзникам у Вашингтоні.

Ці кризи продемонстрували всю потенційну небезпеку “тайванської проблеми” для системи відносин у Східній Азії. Але разом з тим, як покажуть події подальших років, стосовно американсько-китайських відносин тайванська тема втратила паралізуючий ефект. Межі компромісу було визначено, але в той же час вони стали додатковим приводом для діалогу.

ЛІТЕРАТУРА

Отношения... Отношения между Вашингтоном и Тайбэем и прагматическая дипломатия Китайской Республики // **Свободный Китай**, 1997, №4.

China Policy Act of 1997. 105th Congress. 1st Session. S.1164. September 11, 1997 // <http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/>

Expressing the sense of the Congress regarding a visit by the President of the Republic of China on Taiwan. Congressional Record. May 2m, 1995. H. Con. Res. 53 // <http://frwebgate4.access.gpo.gov/>

Freeman C. Preventing war in the Taiwan Strait // **Foreign Affairs**, 1998, vol. 77, №4.

Lee trip sours US ties // **China and North Asia Monitor**, 1995, vol. 2, №7.

Mann J. **About face. A history of America's curious relationship with China, from Nixon to Clinton.** New-York, 2000.

Oksenberg M. Taiwan, Tibet and hong Kong in Sino-American relations // **Living with China.** New-York, 1997.

President's Cornell speech draws standing ovation // **Asian Bulletin**, 1995, vol. 20, №8.

Shambaugh D. How far to support Taiwan? // **New York Times**, Mar. 10, 1996.

Tendencies of regionalism in contemporary China, Taipei, 1997.